

Мирослав Прокоп

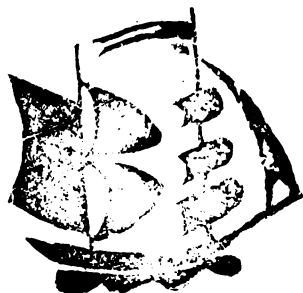
ЩЕ ПРО ПЕРЕМІШУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ
НА УКРАЇНІ

Мюнхен 1975

Мирослав Прокоп

ЩЕ ПРО ПЕРЕМІШУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ НА УКРАЇНІ

Відбитка з журналу "Сучасність", ч.3 /171/

Мюнхен 1975

У журналі *Проблеми мира и социализма*, що появляється в Празі, в Чехо-Словаччині, і є неофіційним органом компартій радянського бльоку, була надрукована в листопаді 1974 року стаття першого секретаря ЦК КП України Володимира Щербицького п. н. "Міжнародне значення досвіду національних відносин в СРСР". Автор повторяє відомі твердження теоретиків національної політики КПРС про те, що національне питання в Радянському Союзі розв'язане справедливо й остаточно, що сучасні взаємини між народами СРСР можуть служити взірцем для наслідування іншим народам і державам та подібне. З цього погляду стаття Щербицького мало інтересна. Впадає в очі хіба те, що статті Щербицького керівники КПРС надали великого значення, бо її передрукували також численні радянські журнали, в тому числі і *Комуніст України* за грудень 1974 року, та інший закордонний орган компартій радянського бльоку, а саме *The World Marxist Review*, також за листопад минулого року.

Але було у статті Щербицького одне речення, точніше його інформація про кількість українців в УРСР, яке звучало наскрізь сенсаційно. Читаємо: "В УРСР, крім українців, які становлять 2/3 населення, живуть люди більш як 100 націй і народностей". Сенсаційність цього твердження заключається в тому, що, за даними перепису населення в СРСР в 1970 році, українці становили 74.9% населення УРСР, отже майже три четверті, а не дві треті, або 66.6%. Ця інформація Щербицького повторяється у всіх трьох згаданих вище журналах. Тільки офіціоз ЦК КПРС, *Коммунист*, який у листопадовому числі (1974) передрукував статтю Щербицького, наводить згадане вище речення, але в ньому говорить не про дві треті, але про три четверті людей української національності в УРСР.

Коли б стаття Щербицького появилася в будь-якій вільній країні, де за кожним друкованим словом не стежать когорти цензорів, де коректорові, який допустить помилку, не загрожує

серйозна кара, інформацію Шербицького про кількість українців в УРСР можна б зігнорувати як звичайний типографічний недогляд. Може, зрештою, так і було, хоч в часі, коли пишуться ці рядки, згадані журнали не дали ніякого спростування.

Але справа в тому, що, як відомо, національна політика КПРС спрямована на масове переміщення населення республік СРСР, з виразною метою творити один т. зв. радянський, а на ділі, російський народ. Тому й статті Шербицького не можна з легкої руки знехтувати. Треба радше приймати, що, навіть тоді, коли її спростують, вона криє у собі грізне мементо для українського, зрештою також для інших неросійських народів СРСР, хоч ясно, що від останнього перепису населення в 1970 році, не могло зникнути з України чотири мільйони людей. (Тоді українців в УРСР було 35.2 міль., значить три четверті із 47.1 міль. усього населення УРСР, а тепер, за Шербицьким мало б бути тільки 32.4 міль., значить дві треті із 48.6 теперішнього населення УРСР, отже на 2.8 міль. менше. До цього треба додати приріст кількості українців від 1970 року по пересічно 300 тисяч річно, що в сумі дасть чотири мільйони українського населення УРСР).

Відкинувши такі можливості наглого зменшення числа українців, ми все таки мусимо пам'ятати про тривожні тенденції демографічних процесів на Україні, що їх перед українською нацією розкрили висліди перепису населення в 1970 році, точніше їх порівняння з даними перепису в 1959 році. Як відомо, за той, порівняно короткий, бо одинадцятирічний період, число українців в УРСР зросло з 32.1 міль. до 35.2 міль. значить тільки на, приблизно, 10%, а число росіян з 7.0 міль. до 9.1 міль., отже на 28.6%. Таким чином відсоток українців серед населення УРСР впав із 76.8% в 1959 році до 74.9% в 1970 році, а відсоток росіян за той період зріс із 16.9% до 19.4%. До цього треба додати, що впродовж тих же одинадцять років з двох до трьох мільйонів зросло на Україні число українців, які подали російську мову як рідну, отже аж 8.5% українців в УРСР. (Звичайно, не можна сказати, що ті люди зовсім втрачені для української нації, але це окрема тема, хоч, як твердить відомий український радянський демограф, Всеволод Наулко, у своїй праці *Етнічний склад населення Української РСР*, "однією з ознак дуже складного процесу етнічної асиміляції є сприйняття одним народом мови інших народів").

Зріст числа росіян на Україні не є результатом тільки їх

природного приросту, який для усього населення УРСР виносив між 1959 і 1970 роками 11.5%, бо тоді росіяни мусіло б бути дещо понад 8 міль., а не 9.1 міль. Знову ж українців за цим критерієм мало б бути більше, значить не 35.2 міль., але майже 37 міль. Це невелике збільшення числа українців в УРСР треба пояснювати тим, що українців виїжджає більше поза межі УРСР, а рівночасно росіяни прибувають на постійне поселення на Україні. Як побачимо нижче, ця мобільність населення УРСР дуже висока, і вона є фактором у пляновому перемішуванні населення в СРСР взагалі та творенні згаданого "радянського народу".

II

Чимало світла на механіку поступенного процесу ерозії українського населення УРСР і зростання російського фактора, кидає праця радянських демографів В. Оникієнка та В. Поповкіна п. н. *Комплексное исследование миграционных процессов. Анализ миграций населения УССР* ("Статистика". Москва 1973, 158 стор.).

Монографія Оникієнка і Поповкіна написана на підставі результатів досліджень, що були проведені в роках 1969-70 з доручення Обчислювального центру Держпляну УРСР про міграцію населення на Україні. Дослідження велися в різних областях усіх трьох економічних районів, а саме в Донецькій, Дніпропетровській, Полтавській областях Донецько-Придніпровського району, в Одеській Південного району та в Київській, Черкаській, Чернігівській, Чернівецькій, Львівській та Закарпатській областях Південно-Західного економічного району. Дослідники послуговувалися відривними талонами та анкетами, в яких були дані питання про вік, національність, родинний стан, освіту, соціальний стан та професію мігранта. Якщо йдеться про міста і містечка, то дослідження були проведені зокрема в Донецькій області в таких містах: Донецьк, Макіївка, Єнакієво, Жданов; у Дніпропетровській: Дніпропетровське, Дніпродзержинське, Кривий Ріг; в Одеській: Одеса, Ільїчевське, Ізмаїл, Котовське, Білгород Дністровський; у Львівській: Львів, Новий Розділ, Червоноград, Сокаль, Яворів, Новояворівське, Шкло, Соснівка; у Полтавській: Полтава, Кременчук, Лубни, Миргород, Кобиляки, Комсомольське; в Черкаській: Черкаси, Сміла, Канів, Золотоноша; в Чернівецькій: Чернівці, Хотин, Новоселиця.

Про що говорять ці дослідження?

Перш усього вони підтверджують факт великої мандрівки народів СРСР із сходу на захід, головню на Україну. Автори пишуть, що "висліди всесоюзного перепису населення 1970 року показують, що за одинадцять років міжпереписного періоду, темпи зростання численности населення економічних районів положених на схід від Уралу є нижче союзних", та що "більшість мігрантів, покидаючи східні райони, поселювалися у Середній Азії і в південних районах європейської частини СРСР — на Закавказзі, на Північному Кавказі, на Україні, в Молдавії". А в іншому місці у книзі читаємо, що у згаданому періоді "сальдо міграції для східних районів Російської Федерації є негативне, при чому мігранти виїжджають звідти у ті економічні райони країни (головним чином на Україну, в Молдавію, Середню Азію, Північний Кавказ, Закавказзя), де, як правило, і без того є резерви робочих сил". Головню — кажуть автори — на Україну мандрують мігранти з Сибіру, дарма, що в Сибірі робочих рук недостає, а на Україні їх забагато. (Тут варта згадати, що, як показують інші досліди, серед повертаючих з Сибіру на Україну є чимало також українських поворотців, які в різних часах добровільно-примусово покинули рідні землі).

У мандрах зі сходу на захід діють елементи організованости, значить плянкової маніпуляції Москви, що насичує Україну і інші неросійські республіки російськими чи зрусифікованими елементами, але є також чимало стихійности, що впливає з прагнення людей поселюватися у краших кліматичних умовах, де вигідніші побутові зокрема мешканеві обставини, де краще можуть бути забезпечені культурні вимоги людини і подібне.

Слід додати, що ця мобільність населення, зокрема рух із сходу на захід, має свої далекойдучі економічні результати. Ясно, що для економіки держави шкідливе те, коли насичується людьми терени, де подосталь робочої сили, і коли це діється коштом районів, де такої сили недостає. Крім цього, не можна забувати, що і в минулому і сьогодні уряд СРСР намагається розбудовувати східні райони СРСР і що туди він спрямовує людські кадри порядком оргнаборів, заохочуючи до цього передусім молодих людей фінансовими стимулами, значить вищими заробітними платнями та іншими полегшами. Покликаючись на дослідження радянського економіста О. Іванченка, Оникієнко і Поповкін твердять, що кошти переселення і влаштування в Сибірі і на Далекому Сході одного робітника з

ріднею виносять 10 тисяч рублів. Коли ж усвідомити, що багато із тих, заманених чи то романтикою і перспективою кращих заробітків людей, чи просто змушених оргнаборами, так чи інакше повертаються на захід, то стає ясным, скільки такі експерименти коштують державу.

Отож — читаємо в книзі — "Українська РСР є одним з найбільш притягаючих районів для переселенців зі Сходу", а йдуть вони головним чином в Південний і Донецько-Придніпровський економічні райони. Це має далекойдучі результати, коли усвідомити, що в час коли УРСР в цілому мала за одинадцять років (1959 до 1970) один з найнижчих відсотків приросту населення в СРСР, бо тільки 13% (українці тільки 10%), то в Південному економічному районі УРСР (Кримська, Миколаївська, Одеська, Херсонська області) населення зросло на 26%. Це вказує на розміри іміграції у ці райони України. Звідки? Треба думати, що головно з-за Уралу і Західнього Сибіру, де за тих самих одинадцять років приріст населення виносив тільки 7 згл.8%.

Дуже вимовним для характеристики міграційних процесів на Україні, а передусім її "обміну кадрами" з іншими республіками, себто для зовнішньо-республіканських зв'язків УРСР є числові дані, що їх дають автори за один, 1970, рік. При цьому вони кажуть, що ті дані майже тотожні з даними на рік 1969 і мало відрізняються від даних за 1967 рік.

Отож у 1970 році з Російської РФСР прибуло на Україну 440.1 тис. людей, при чому 343.7 тис. з них поселилися в містах України і 96.4 на селах. За той час з України до Росії виїхали 322.5 тис. людей Таким чином в міграційному обміні з Росією в 1970 році, Україна мала позитивне сальдо, бо 117.6 тис. більше людей приїхало на Україну з Росії, як виїхало. Обмін України з іншими республіками СРСР був порівняно малий, від 2 тис. з Таджикиською РСР до 33 тисяч з Казахською. Проте в цілості, в міжреспубліканському міграційному процесі взяли участь в 1970 році понад один мільйон жителів України, в тому 770 тис. в містах і 235 тис. у селах, а позитивне для України сальдо міграції виносило 150 тис. осіб, з чого на міста України припадало 114.5 тис. А взагалі із 578 тис. осіб, які в 1970 році прибули на поселення на Україні з інших республік СРСР, 443 тис. або 78% поселились у містах. Також понад 75% тих, які виїхали поза межі УРСР, жили в містах. Таким чином мобільність міського

населення України була на два з половиною разів більша як сільського.

Водночас із міжреспубліканською йшла внутріреспубліканська міграція населення УРСР. В 1970 році майже три мільйони жителів України змінили своє місце проживання в межах УРСР, з чого два мільйони припадає на міське населення і 900 тисяч на сільське. У сумі міграційна інтензивність населення України в одному році була дуже велика, значить, аж чотири мільйони людей були охоплені міжреспубліканською і внутріреспубліканською міграцією. Щоб усвідомити розміри мобільності населення УРСР і вагу цих демографічних процесів, вистачить пригадати, що між 1897 і 1926 роками (в тих роках відбулись переписи населення) отже за цілих 30 років, на Україну переселились 1.3 міль. осіб, а в межах України мігрували 1.6 міль. осіб, отже разом 3 міль. осіб, значить тільки по 100 тис. на рік. Варта додати, що у тому тридцятирічному періоді Україна втратила в результаті внутрішньої міграції 860 тис. осіб, або по 30 тис. осіб на рік, при чому основна маса мігрантів виїздили у східні райони держави, у Казахстан та Північний Кавказ. Відомо, що до революції українські селяни їхали в Сибір в пошуках за землею.

Згадано вже, що Південний економічний район УРСР збільшив своє населення за роки 1959-70 на 26%. Зріст населення порядком поселювання мігрантів з інших республік СРСР не тільки в 1970, але й у другій половині 1960-их років виказують також області Донецько-Придніпровського та Південно-Західного економічного районів, а саме Дніпропетровська, Донецька, Полтавська, Запорізька, Харківська, Львівська, Черкаська, Одеська, Кримська, Херсонська, Чернівецька, Київська та місто Київ.

Якщо йдеться про Київську область, то в 1967 році вона мала найживіші міграційні процеси з Росією і Казахстаном, сам же Київ мав позитивне міграційне сальдо з усіма республіками, а також з областями УРСР. Наприклад, з Росії до Києва прибуло на 4 699 людей більше як вибуло до неї, а з областей УРСР на 37 353 більше. В 1968 році до Одеської області прибуло з-поза неї більше 36 тис. осіб, як вибуло, в тому аж 13 тис. з-поза УРСР. Подібне становище в Закарпатській області, яка мала аж одну третину міграційного обміну з областями з-поза УРСР, головню з РРФСР. (Недаром туристи звертають увагу на велике насичення міст Закарпатської області росіянами та іншими

неукраїнцями). Натомість у Львівській області переважають внутріреспубліканські міграційні процеси (около 80%), а участь Росії в них була в 1967 році не більше як 10%.

Донецька область має дуже високий міграційний обмін. В самому тільки 1968 році до цієї області прибуло 314 тис. осіб, а виїхало 297, отже і вона мала позитивне сальдо на понад 17 тис. осіб. При тому зовнішньо-республіканські потоки творили аж 35%, головню з РРФСР, в тому з Ростовської області. Але й ті, хто покидав Донецьку область, у великій мірі виїздили в економічні райони Російської РФСР, де розвинута важка промисловість.

III

Особливе значення цієї мандрівки народів на українських землях має для нас її національно-етнічний аспект, зокрема питання, в яких розмірах у цьому русі беруть участь українці і росіяни. Звичайно, тут ідеться про детальніші дані про поодинокі області, бо про те, що у сумі приносить українській нації така мандрівка, вже знаємо з даних перепису населення в 1970 році.

Найперше треба мати на увазі, що для етнічного розселення окремих національних груп УРСР є характерні такі головні показники: найвищий відсоток українців живе в областях Середнього Придніпров'я та в таких західних областях як Волинська, Рівенська, Івано-Франківська, Тернопільська, а в цілому у селах також інших областей. Найбільше відсотково росіян живе у великих промислових центрах, передусім в Донбасі, у Києві та в Криму.

Про рух населення, головню українців і росіян, у книзі Онуківка і Поповкіна знаходимо, м. ін., такі інформації.

Серед тих, які в 1967 році прибули до Києва з УРСР та інших республік СРСР, українці творили 70%, що представляє собою вищий уділ, як відсоток українців у Києві (64.8), а росіяни 22.4%, що майже відповідає їхньому уділові серед населення Києва (22.9). Але участь українців серед тих, хто прибував до Києва із самої УРСР, була вища — 83.3%. Натомість серед тих, які прибували до Києва з Російської РФСР росіяни творили аж 64.1%, а українці тільки 26.7%. Знов же серед тих, хто в 1967 році виїхав з Києва було 69.9% українців і 21.5% росіян.

У Київській області в 1970 році населення складалося в 92.1% з українців і 6.1% росіян (відповідні відсотки для 1959 року

були 93.3 і 4.7). Але в 1967 році до міст Київської області прибули з усіх республік СРСР, включаючи Україну, 74.5% українців і 18.5% росіян. В тому ж році серед тих, хто виїхав з міст Київської області українці творили 76.6%. Натомість 84% українців прибуло до сіл Київської області, а виїхало аж 92% серед усіх, що покинули тоді села цієї області.

В 1970 році у Львівській області українці становили 87.9% населення, а росіяни 8.2%, але в 1967 році до міст Львівської області на поселення прибули 81% українців і 15.6% росіян. Якщо йдеться про внутрішньо-республіканські міграційні потоки, то участь у них у Львівській області українців була більша як на 88%, натомість з РРФСР, Закавказзя і Середньої Азії до міст львівської області прибуло більше росіян як українців. Сільські мігранти Львівської області були на 92.7% українці, якщо йдеться про прибуваючих і на 96.4% коли йдеться про тих, що виїздили.

До міст Закарпатської області прибуло в 1967 році на усіх приїжджих 20.4% росіян і 63.6% українців, що означає прискінене збільшення числа росіян в тій області, бо в 1970 році відповідні відсотки для росіян і українців були 3.3 і 76.5. Але рівночасно дещо більше росіян виїздило з міст Закарпатської області як українців. Натомість відсотково найбільше українців виїздило із сіл тієї області.

Інтересні дані про рух окремих народів Одеської області. Треба пригадати, що ця область належить до найбільш насичених неукраїнцями. Між 1959 і 1970 роками число росіян там далі зросло (з 21.6% до 24.2%), а українців зменшилося (з 55.7% до 55.0%). У цій області численні також інші меншості: болгари — 7.0%, молдаване — 5.7%, євреї — 4.9%. Демографічні процеси в Одеській області не вказують також на можливість збільшення числа українців. В 1968 році серед прибулих до міст тієї області українці творили тільки 53.8%, при чому вони прибували туди головним чином з теренів самої УРСР (66.6%). З-поза меж УРСР прибули до міст Одеської області в більшості росіяни та інші неукраїнці. Натомість серед мігрантів з міст Одеської області відсоток українців дещо вищий від відсотка росіян.

Інтересно, що в села Одеської області прибувало українців більше як інших із самої УРСР, але з інших республік, прибували в більшості росіяни та інші неросійські народності.

Домінуюче місце в міграційних процесах Донецької області

займали росіяни, якими і так міцно насичена ця область. На підставі перепису населення в 1970 році, населення цієї області за національним складом виглядало так у відсотках: (у дужках дані за 1959 рік): українці 53.1 (55.6), росіяни 40.6 (37.6), греки 1.9 (2.2), білоруси 1.6 (1.5), євреї 0.8 (1.0), татари 0,5 (0,6). В 1968 р. до міст Донецької області прибуло 59.3% українців і 31.7% росіян. Коли ж взяти прибулих тільки з РРФСР, то тут відсоток росіян був 69.1, а українців лише 19.5. Але й серед тих, які у тому ж році виїхали з міст Донецької області, більшість становили українці і то серед тих, хто переїздив у інші райони УРСР, як і тих, хто виїхав у Казахстан чи Молдавію. Подібне було становище із сільськими мігрантами.

IV

Які висновки можна зробити з інформацій Оникієнка та Поповкіна про демографічні процеси на Україні, чи, взагалі в Радянському Союзі? Їх є декілька.

Передусім, як згадано, відбувається постійний рух населення зі сходу на захід та зі заходу на схід, при великій перевазі першого. Результатом цього є понад пересічне збільшування числа населення в європейських частинах СРСР, зокрема на Україні, зумовлене не природним приростом, як наприклад в середньо-азійських республіках Радянського Союзу, але викликане механічним приростом.

Україна належить до найбільш притягаючих для мігрантів теренів переселювання. Таким чином, збільшується кількість населення УРСР засобами штучного приросту головно у Південному та Донецько-Придніпровському економічному районах, але також у Південно-західному та в самому Києві.

З Росії приїжджає на поселення на Україні більше людей, як з України виїжджає до Росії, при чому прибулі поселюються у понад трьох четвертих в містах України.

Україна має дуже високу мобільність населення у внутрі-республіканському та в міжреспубліканському напрямках, головно, якщо йдеться про населення міст. В 1970 році у цьому процесі чотири мільйони людей змінили своє місце замешкання.

Мобільність населення в СРСР і на Україні викликана природними, стихійними, але також плановими заходами Москви, яка змагає до перемішування населення у пляні творення т. зв. одного радянського народу. Ця політика т. зв.

зближування народів, яка оціняється керівниками імперії як прогресивний процес, криє в собі серйозні небезпеки для неросійських народів, зокрема для українського, байдуже чи вона викликана пляновими заходами, чи є результатом ініціативи самих мігрантів, що рухаючися зі сходу на захід в пошуках за кращими можливостями життя, осідають на українських землях. В обох випадках (хіба, що йдеться про українських поворотців зі сходу), ті люди, байдуже чи вони росіяни, чи русифіковані неросіяни, причиняються до русифікації України та змінюють на нашу некористь обличчя етнічних земель українського народу. В умовах панівної політики КПРС, значить політики офіційної русифікації неросіян, тільки зовсім незначна частина тих поселенців на Україні, може вrostи в український ґрунт, чи навіть асимілюватися.

В процесі мобільності населення УРСР, Україна втрачає велике число кваліфікованих кадрів, чим підриває свій потенціал модерного суспільства. Про це свідчить м. ін. те, що освіта українців, які живуть поза межами УРСР, є у відсотковому відношенні вища чим тих, які працюють на українських землях. (На це ми вказували у червневому числі нашого журналу за минулий рік у статті п. н. "Перемішування населення в СРСР і Україна").

V

На закінчення постає ще питання: як проти з'ясованих тут процесів може боротися український народ? Як можуть українці на рідних землях боронитися перед втратою їхньої історичної території на користь чужинців, та як захистити себе самих перед розпорошенням по широких просторах Радянського Союзу?

Дехто може завважати, що про ці справи важко говорити на еміграції, що взагалі не слід давати з закордону порад українцям на рідних землях, бо їм самим видніше, що і як робити.

Але воно не зовсім так. Насамперед, про ці небезпеки українці на рідних землях не можуть так відверто говорити як ми. У виступах дослідників цих питань на Україні можна знайти чимало фактів, що з них випливають існуючі загрози для України, але висновків вони з цього не роблять, бо робити не можуть, хіба що йдеться про виступи на сторінках самвидавної літератури, як це, наприклад, зробив Іван Дзюба у своїй книзі *Інтернаціоналізм чи русифікація?* Тому сьогодні більше як будь-

коли завдання писати про ці проблеми мусять брати на себе українці поза межами СРСР.

Ясно, що оборона перед перемішуванням населення, втратою власної території і виїздами поза її межі є дуже складна і вимагає окремого аналізу. Тут же навести можна деякі пропозиції, що ними, зрештою користуються і користувалися різні народи і Радянського Союзу і поза ним.

Треба усвідомити, що не одинокі тільки українці наражені на з'ясування тут небезпеки. В подібному становищі є також інші неросійські народи. Ясно також, що стихійному рухові населення з гірших для життя умов у кращі важко протиставитися не тільки народній масі на Україні, яка не розпоряджає організованими засобами сили, але й адміністрації держави, якій такі рухи, як згадано вище, часто приносять серйозні шкоди.

Але приїзд чужинців є у великій мірі пов'язаний з готовістю автохтонів поступитися своїм місцем. Там, де такої готовости немає, де навпаки, чужинці зустрічаються з твердою волею автохтонів жити і працювати на рідних землях, їхня інвазія на чужі території слабшати. Відомо, що таким чином зберігають за собою не тільки право бути на своїй землі, але також важливіші позиції у своїй країні грузини та інші народи Закавказзя. В останньому десятиріччі такі явища слідні і в середньо-азійських республіках, які, маючи на увазі міцно зколонізований росіянами (також українцями) Казахстан, мають усі причини побоюватись за інтегральність своєї національної території.

Свідомість такої можливості самооборони неросійських народів, отже і українців існує у керівників національної політики КПСР. Тому так часто вони нападаються на неросійські народи, чи також на місцевих партійних керівників за те, що вони, мовляв, намагаються забезпечити важливі позиції в народному господарстві даної республіки, у партійному, чи адміністративному апараті за місцевими, національними кадрами. А втім — це один з найважливіших засобів самооборони неросійських народів, отже також українців в обличчі плянкової політики перетворювання їхньої території в т. зв. багатонаціональну республіку. Жити, вчитися і працювати на землі своїх батьків — це невід'ємне право кожного народу, отже і українського. Це зовсім не означає зривання зв'язків з іншими народами СРСР і співпраці з ними, включно з росіянами, але це означає оборону насамперед свого, рідного.

Така настанова оборони власної землі автоматично приводить також до оборони духовної сфери життя народу, значить його культури, мови, традиції, історії, отже того, що загрожене в нас не менше як територія і що, кінець кінцем, визначає існування самої нації. Безбатченкові, людині, яка затратила національну свідомість, зовсім не важко годитися з тим, що територію його народу крок за кроком колонізують чужинці, як і не відчує він особливого болю, коли йому прийдеться виїхати поза межі України. Така людина діятиме за принципом — де добре, там батьківщина, і з таких безликих громадян мало б власне бути побудоване ідеальне "комуністичне суспільство". Від таких духовно скастрованих гомункулюсів могли бути вільні може хіба тільки росіяни, бож сам Ленін ще в 1914 році писав, що "великоруським свідомим пролетарям" зовсім не чуже "почуття національної гордості". Правда, спустошення, яке посіяла комуністична диктатура в духовості російського народу є велике, а жертв у колах його культурної верхівки також багато.

Врешті ще одне приходить на думку. Це є питання природного приросту українського народу, який, як згадано вже, один з найнижчих серед народів Радянського Союзу. Зрозуміло, що ця проблема також дуже складна, бо, як відомо, також у інших індустріально розвинених, модерних народів, є тенденція до зменшування числа народин.

Але рівночасно варта нагадати два приклади.

У міжвоєнному часі про французів писали у світі як про вимираючу націю. Природний приріст в них був один з найнижчих в Європі. Катастрофа, крізь яку пройшли французи у другій світовій війні, привели до усвідомлення небезпеки, перед якою станула нація.

Не менш вимовний є приклад середньо-азійських народів СРСР, де, як показують порівняльні підсумки переписів населення в 1959 і 1970 роках заіснувала справжня експлозія народин. В результаті впродовж того одинадцятирічного періоду число киргизів, туркменів, таджиків, узбеків зросло на 50 або більше відсотків! Також азербайджанці, казахи, молдавани, народи Дагестану мали приріст від 30 до 49%. І сталося це тоді, коли усе населення СРСР зросло пересічно тільки на 15.5%, в тому росіяни на 13.1%, а українці тільки на 9.5%.

Звичайно, аплікувати українцям приклад народів з таким великим приростом населення, не так просто, бо, як сказано, це

проблема надто складна і зумовлена цілим рядом соціологічних, економічних, біологічних, зрештою і психологічних моментів. Це відноситься не тільки до українського народу, але також до інших, наприклад, балтійських, які є в подібному як ми становищі. А, зрештою, справа не тільки в кількості населення. Історія знає чимало випадків, коли численні народи з дуже великим приростом населення, були об'єктом рабського підпорядкування менше численним народам. Суть справи у самому бажанні народу жити і розвиватися у духовому, культурному і фізичному відношеннях. Це те, що передусім сьогодні на потребу українському народові. Чим скоріше прийде до усвідомлення цього факту не тільки у вузьких колах діячів руху опору, чи в колах культурної верхівки, чи в інших частинах суспільства, або в окремих географічних районах, але власне в ширших масах народу, тим кращі утворяться можливості для самооборони нашої нації перед серйозними небезпеками, що їх несе зі собою політика перемішування населення в СРСР. Це є питання не лише перспектив боротьби за державну самостійність, але це є проблема збереження духової і фізичної субстанції самого народу.